

הרחבת שיטת האחיזה / המתנגדים למפסק גרמא וטעמיהם –

1102

לאן הגענו ?

	זורה ורוח מסייעתו - גרמא שחייב משום מלאכת מחשבת	כיבוי באמצעות כדים מלאים - מותר כי נחשב גרמא
רא"ש	זו עצם המלאכה ולכן נאסרה. וגם יש לאסור כאשר הגרמא בגוף הדבר, כגון להסתפק מהשמן.	גרמא חיצונית
זרע אמת	הוא עושה מעשה ובו בעת נעשה	לאחר זמן, והוא רק "מאפשר"
שלטי גיבורים	גרמא בכוונה אסורה	גרמא ללא כוונה אין בה איסור אפילו בפס"ר וכאן כוונתו לחסום הדליקה
אחיזה	מנגנון שמיועד לדבר - אינו נחשב גרמא	נעשה באופן מקרי

חשוב לפי כל שיטה מה דינו של "מפסק גרמא" – שמתכוון לפעול תמיד באופן זה ?

ולקמן הרחבה בשיטת האחיזה:

שו"ת אחיזה חלק ג סימן ס

אחדונראה בדעתם דמה שאמרו בזורה ורוח מסייעתו מלאכת מחשבת אסרה תורה ולא אמרו שזהו עצם המלאכה, היינו דכל שהוא מלאכת מחשבת והמלאכה מתעבד באופן זה חשוב מלאכת מחשבת ועל כן גם בנותן חטים ברחיים של מים, שזהו דרך הטחינה אף שבאפשרי לעשות ע"י טחינה ביד מ"מ זוהי מלאכת מחשבת שאסרה תורה. ולא דמי להא דשבת ק"כ בגרס כבוי שהוא בא במקרה ובכה"ג אמרינן לא תעשה כל מלאכה, דגרמא שרי דבכה"ג לא חשוב מלאכה, אבל באופן שהמלאכה היא תמיד ע"י גרמא זהו חשוב מלאכת מחשבת....

האם הגרמא האסורה הינה כאשר מדובר במכשיר מתכוון לכל ימות השבוע או שאם המכשיר יעודי לשבת ובשאר

ימות השבוע לא משתמשים בו הוא יותר דומה להיתר הכיבוי ?

שו"ת אחיזה – חלק ד – סימן ז' / תשובה לחזו"א

הודיעני הדרי"ג כי החרדים חולבים בשבת על הקרקע ויש להם על מה שיסמכו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א שכתבו בשם ר"ת דכל שהולך לאיבוד לאו שם מלאכה, ויעויי בב"י סוסי"י ש"ל לגבי אשה, ואם כי בתשו' זכר יהוסף להג' ריז"ש בספרו סי' ק"א אינו רוצה להתיר בבהמה רק ע"י נכרים, מ"מ בשעת הדחק גדול כזה בודאי ראוי להתיר: אך אלה הרוצים להתיר חליבה על ידי שינוי או על ידי אפציער (משאבה?) שיכוננו הטעכניקים, אין שום יסוד לזה לבטל מלאכה דאורייתא ולהתיר ע"י שינוי, והצדק עם מעת"ר כי אם יתקנו באופן נאות לרבים הלא זהו מלאכה גמורה וראוי לגעור ולמחות בזה כי אין שום תקנה בדבר.

בקשר עם השתדלות כתר"ה שיחי לעמוד בפרץ בנוגע לחליבה בשבת, יש בידי מכתב מרן הגר"ע מוילנא שליט"א שמסכים לדרוש בפרקא היתר חליבה לאיבוד [ע"ג קרקע או בכלי שיש בו נפט וכיו"ב] אחרי שרוב הפוסקים דמלאכה שאצ"ל מדרבנן, וכן סתם בשו"ע להביא דעת הר"מ כדעת יחיד, והו"ל הנידון בדרבנן, וכדאי הם הרמב"ן והרשב"א והריטב"א כתובות ו' א' שהביאו בשם ר"ת דכל שהולך לאיבוד אין בו משום שבות ומותר לכתחילה כמו כבשים לגופן שבת קמ"ה א' והמ"א סי' ש"ך ס"ק כ"ג הביא כן בשם המ"מ וריב"ש ומסכים כן לדינא, ואף שהביא דהר"ן סובר דמ"מ אסור מדרבנן, מ"מ כיון דגם להר"ן הוא מדרבנן, ויש כאן תרי דרבנן, משום מלאכה שאצ"ל ומשום הולך לאיבוד, בודאי יש לסמוך על רוב הפוסקים דסברי שמותר לכתחילה, ובהיות שבהעלמנו היתר חליבה לאיבוד חושבים החרדים שאין תקנה בדבר ואי אפשר להם לעמוד בנסיון וחולבים לכלי במלאכה דאורייתא [לרוב הפוסקים] נרויח בפרסום ההיתר, ואם כי בתחילה אין הדבר מתקבל על לב ההמון אך כאשר נרגלים יתחדש להם לחוש את גדרי ההלכה, ושוב וראו שלאיבוד מותר ולכלי חייב חטאת, ואשרי למי שחולב ע"ג קרקע שמקיים את השבת במסירות נפשו. ובשעה שחולב מקבל במעשיו מלכות שמים ואמונת חכמים מורי הדור ושמירת השבת, ובורא פרקליטין טובים המראים על פעולתו וגם הוא סולל המסלה לאחרים ובא בעזרת פרנסי הדור העומדים בפרץ:

חזו"א או"ח ל"ח ס"ק ד'.

ונראה לפ"ז דמוחר להלביש הצנור על דדי הפרה שסוף תנועת החשמל לבוא ע"י פתיחת השעון ותהא תנועה זו חולבת את הפרה שאין זו אלא גרמא מהגרמות המותרות וכן מותר להלביש את הצנור בזמן תנועת החשמל כשהחלב הולך לאיבוד אבל אסור להלביש בשעת התנועה והחלב נחלב תוך הכלי שלבישה זו אינה גרמא אלא מלאכה ממש כיון דבכח ראשון נעשה החליבה וכה"ג חייב על רציחה ג"כ. ואם הלביש בשעה שהחלב הולך לאיבוד ואח"כ העמיד כלי תחת הצנור לקבל החלב נראה דחייב ליכא אבל אסור לעשות כן זכר לדבר מה שאמרו לעיל מ' ב' ובלבד שלא יחליפו אע"ג דכל אמת ואחת היתר מ"מ כל שהשיג את התועלת של מלאכה גמורה יש בו משום שבות והכא גרע טפי דכיון דהותחל לחלוב ע"י מעשיו כל המשך החליבה מתיחס אליו והרי השתא חליבה גמורה ומ"מ נראה דחייב ליכא...

(לגבי האיסור להתחיל באיבוד ולהעביד לכד – בפועל החזו"א התיר כך לקיבוץ חפץ חיים, עיין קרני אורה חלק

ב' עמ' 728 בהרחבה ובעמק 752 ואילך) האם החזו"א לא חשש לדברי האחיעזר ?

ברכת אברהם, הרב אברהם ברזוכמן שבת ג' סימן ז' ע"מ קפ"ד...

וגם מה שהביא שם השבות יצחק ממה שאסרו החזו"א והאחיעזר לחלוב במכונת חליבה שהתקינו לצורך שבת ואין משתמשים בה בימות החול [ויעוי' בספר גנזים ושו"ת חזו"א ח"ב שהנידון שם הי' במשאבה ידנית שבו האדם לוחץ את הבוכנה ואז חוזרת מאל"י ע"י קפיץ ונוצר ואקום השואב את החלב] התם ודאי חשיב כוחו ולא גרמא והנידון הוא רק משום שינוי כיון שאין דרך לחלוב כך בימות החול ולזה כתב בשו"ת אחיעזר ח"ד ס"ז לחזו"א וז"ל אך אלה הרוצים להתיר חליבה על ידי שינוי או על ידי אפציער שיכוננו הטעכניקים אין שום יסוד לזה לבטל מלאכה דאורייתא ולהתיר ע"י שינוי והצדק עם מעכת"ר כי אם יתקנו באופן נאות לרבים הלא זהו מלאכה גמורה וראוי לגעור ולמחות בזה כי אין שום תקנה בדבר עכ"ל ואה"נ דבמכשירי הגרמא אין להתיר משום שינוי אבל משום גרמא י"ל דכל שאין זה דרכה המובהקת של המלאכה לא דמי לזורה ורוח מסייעתו....

כלומר, יש לחלק בין המקרים. ועיין במאמרו של הרב משה קוטקס במוריה תיב-תיד עמ' שח "האם יש שייכות

בין גרמא לבין שינוי" שהרחיב בחילוק בביאור המציאות, ועיין עוד קרני אורה...

אמונת עתיך תשפ"ג גליון 137 הרב מנחם פרי הרב הרא"ל דביר עמ' 134 (מדיניות מכון צומת בד"ר גרמא בשבת – תגובה)

...הרב משה מצטט משו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס' ד"ה "ולכאורה" באופן שהמלאכה היא תמיד על ידי גרמא זהו חשוב מלאכת מחשבת' תגובה: ראשית ניתן בהחלט להבין ש'תמיד' היינו גם בימות החול ולא במכשיר שפועל בחול כדרכו ובשבת על ידי היתרי גרמא. רוב מוחלט של התקני הגרמא המאושרים מטעם מכון צומת' הם לשבת בלבד ובכללם כל הקלנועיות לדורותיהן. שנית ציטוטו של הרב משה חלקי ועלול להתפרש בצורה שאינה מדויקת שכן בהמשך דברי 'האחיעזר' הוא כותב בשם הרא"ש שהחשבת מלאכה שדרכה בגרמא כמלאכת מחשבת אינה אמורה בכל מלאכה אלא דוקא בזורה שעיקר עשייתה כן אבל לא בשאר מלאכות' ושלא כציטוט הנ"ל המבוסס על דברי אבן העזר' שחולק על הרא"ש ואף בסיכום דבריו מציג 'האחיעזר' את הדברים כתלויים במחלוקת שהרי לפי הרא"ש דנים את כלל המלאכה ולא את המכשיר המסוים שמשתמשים בו והרי ברור שהפעלת מכשירי חשמל ככלל אינה דבר שדרכו בגרמא...

לגבי מכשיר המתוכנן לפעול באמצעות גרמא החמירו האוסרים וביניהם הרב דרזי שליט"א להחשיבם לאיסור מאחר ודימו לדברי החזו"א והאחיעזר באיסור מכשיר חליבה ידני הפועל כמו מכשיר שאיבה של אשה שיש לאוסרו במחלט [גם לפרות] כי כך צורת המלאכה בשאיבת אשה. אך לכאורה אין הדבר נכון כי אין כוונת החזו"א והאחיעזר לומר שכל היכא שמתכננים מכשיר לעבוד בגרמא היינו צורת המלאכה אלא דוקא שם שכן צורת המלאכה הנוחה והרגילה באשה משא"כ בהדלקת מפסק גרמא צורת המלאכה הרגילה איננה בגרמא וע"כ אכתי יחשב גרמא.

שערי הוראה יג – מאמר הרב אשר וייס שליט"א – נסיעה עם קלנועית בשבת עמ' לב

ודרך שלישית כתב האחיעזר בחלק ג' סימן ס' דמחלק בין מעשה שזה דרכו כזורה למעשה משונה שאין זה דרכו כהא דגרם כיבוי עיי"ש...וניחזי אנו...ולהבנת האחיעזר יש להסתפק דמחד גיסא המלאכה נעשית באופן משונה דהיינו ע"י גרמא אמנם אפשר דכיון דאין כאן שינוי הניכר כלל ואופן הגרמא נסתר מן העין ומבחינת הכלי ואופן הפעלתו ע"י האדם אין כאן שינוי והאדם עושה מלאכה לפי תומו ודרכו אפשר דיש בזה מלאכה דאורייתא

קובץ תשובות, הגרי"ש אלישיב זצ"ל חלק ה' סימן כ"א אות ב':

בדבר ההיתרים שהמציאו להתיר ולאפשר לנסוע בשבת על ידי גרמא וכיוצ"ב. מלבד הפירצה גדולה בקדושת השבת גם יש לדון בעיקר שורת הדין שבדבר שכן מתוכנן על ידי עריכת החשמל אין בזה גדר של גרמא ויש בזה משום איסור מלאכה בשבת ממש. ולכן אם מדובר בחולה שיש בו סכנה שהתורה התירה לחלל עליו את השבת, יעשה את המלאכה כדרכה, ואם אין בו סכנה - אין היתר להשתמש בהמצאות הנזכרות לעיל.

תשובות והנהגות כרך ד סימן פה / גרמא במלאכת שבת

קבלתי קונטרסו בענין גרמא במלאכת שבת, שמחבר אחד יצא בחדשות שגרמא אסור מה"ת במלאכת שבת אם הכל מונח בכלי אחד (כעין כלי מצרף!), ויפה כותב שאין לזה שום שורש, והסרת מניעה הוי רק גרמא לכ"ע ומותר מה"ת בשבת, והמחבר ההוא לא הביא שום דיעה מהפוסקים המקובלים, רק מעתיק שמועות בע"פ מפוסקי זמננו וצריך לבדוק ולברר כל דבר לאשורו. והוא מרחיק לכת שמותר בבתי חולים לחלל שבת אפי' במלאכות דאורייתא, ובלבד שלא להשתמש בגרמא, [שהתירו גדולי הפוסקים בבתי חולים], ובמח"כ אני קורא עליו דברים אלו "את אשר התרת אסרתי ואשר אסרת התרתי" וכל הלכה שתחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין. ובעיקר הדין פשוט דראוי לאסור מלאכה ע"י גרמא, שעלול לקעקע שמירת שבת לגמרי, וכבר פירסמתי כאן בהר נוף דעתי בענין מעלית שלא להתיר, אבל במקום צורך דחוף כמו בבתי חולים יש להתיר גרמא בתורת קל קל תחלה. ומה שטוען לראיה מבית החולים בבני ברק שלא התירו גרמא, מסתמא יש להם דרך אחר ועשו כן למיגדר מילתא. וגם יש להם עכ"ס לזה, וכשארין עכ"ס מזומן אזי בחולה שיש בו סכנה מותר ע"י ישראל. ועכ"פ נראה שאין בגרמא תמיד איסור דאורייתא, ואם כי יש כאן הערמה ניכרת הלא גם במכירת חמץ וריבית התרנו, ועל גדולי הדור לעמוד בפרץ, וכפי הנראה הסכמתם להתיר גרמא לצורך גדול כמו בבתי חולים, ואין לפקפק בהוראתם, ויודע אני שהגאב"ד דפעי"ה"ק הגאון בעל "מנחת יצחק" זצ"ל התיר גרמא לבתי חולים במקום דוחק כהנ"ל. מאידך גיסא יש לגדולי התורה לעמוד על המשמר שלא לפרוץ מדאי, שבאיסורי שבת נצטוינו בשמירה, והיינו אפילו הדבר מותר יש לגדור גדרים לשמור על השבת, והיתר גרמא עלול להביא ח"ו קלקולים הרבה, אבל לעת הצורך שבלאו הכי יש להתיר גם מלאכות ממש נראה להתיר בגרמא דוקא כמ"ש. ובזמן האחרון המציאו מדענים דתיים כמה המצאות שלא יהא חילול שבת רק גרמא, אבל אסור מדרבנן ולא פלטנו מחשש איסור תורה כיון שדרכו בכך דומה לזורה ורוח מסייעתו שאינו מעשיו וכגרמא, ומ"מ אסור מה"ת שחשוב וכמבואר ברא"ש ב"ק ס. לענין זורה ורוח מסייעתו, אבל במקום שצריך חילול שבת מקדימין אנו להתיר בגרמא לבד דקיל וכמ"ש, וע"ז סומכין בבתי חולים כשיש צורך.

מה הראיה משיטת הרא"ש (עיי' באחיעזר שתיחם דברי הרא"ש רק לזורה), ואם אסור מה"ת מה תועלת גרמא ?

הלכה זרפואה חלק ג' – פרו' זאב לב ז"ל – עמ' רב"ט – ר"ל

יש הבדל נוסף כמו שהזכרנו בין דין של הסוגיה של נר מאחורי הדלק שמותר לנעול את הדלת כאשר הרוח מצוין נמצאת מול הדלת ובין מכשיר מפסק גרמא כמו שמתואר לעיל.

המחיר שהדליק מערב שבת אינו חלק מן המכשיר המתוכנן גם הדלת נפתחת או נסגרת למטרות שונות אינה למטרה של כיבוי או הבהרה אין כאן תכנון כולל שמקשר את הדלת ואת הנר כמכשיר אחד מסודר ומתוכנן לעומת זאת מפסק גרמא ומכשיר שכל מטרתו להיות מפסק חשמל לפתוח או לסגור מעגל חשמלי וחסומת פולסי האור מתוכנן למטרת סגירת המעגל.

נכון הוא שמפסק גרם הבנוי בשיטה שונה מאשר מפסק חשמלי רגיל. מפסק חשמלי רגיל מחבר או מפריד בין שני קצוות של חוטי מתכת מפסק גרם עושה אותו דבר בסופו של עניין על ידי חסימת האור בשיטת מניעה שמפריע לחיבור זה אבל המכשיר בנוי מראש למטרה של סגירת מעגל בדרך חסימת האור.

נראה לי באופן כללי, שאם יש לנו מכשיר בקופסה של חשמל אין אנו צריכים לדון על כל פרטי פרטים מה שיש בתוך הקופסה האלקטרונית. איך מורכב המכשיר ואיך הוא בפנים אנו צריכים לדון אך ורק אם האדם עושה מעשה בידיים ואם יש לפעולה זאת תוצאות שהם אסורות במקרה שלנו אם הוא עושה מעשה בידיים על ידי חסימה והתוצאות הם סגירת מעגל חשמלי ולכן זורם במעגל זרם האיסור הוא מוליד לפי הבית יצחק ובמידה שיש לזרם חשמל תוצאות של מלאכה כמו חימום או מאור אפשר שהאיסור הוא איסור תורה של מבעיר או מבשל.

כל מכשיר שבנוי למטרה מוגדרת והתוצאות הן וודאיות (פס"ר) והמשתמשים במכשיר בכוונה תחילה להשיג תוצאות מוגדרות מראש אין לנו לבדוק אם פעולת האדם נעשית בצורה של פתיחה או נעילה, בגדר חיובי או שלילי, או ע"י מפסק של בדקא דמיא מכל ראשון או ע"י מפסק של בידקא דמיא של מניעת המונע.

אין מובן בכלל מה נחשב חיובי או שלילי אין מובן כאן למושג של הסרת מונע ומניעת מונע שהרי התוצאות הן רצויות ופעולתו משנה את המצב כדי לקבל את התוצאות הנ"ל והוא עושה פעולה בידיים

וכתב הר"ל ז"ל: ש"מ דכיון ומשום אורח אפילו לרוח מצויה ללבבות ומחשב, לכן אסור בשבת דהיינו מלאכת מחשבת... ונראה לי ברור שהר"ח קובע שאפילו כאשר יש שני כוחות שונים כמו בליבה וליבתה הרוח או כמו זורם ורוח מסייעתו כאשר הפעולה נעשית באמצעות מכשיר כזה דמשוי אורחא, אין זה גרם השעה מותרת אלא זו מלאכת מחשבת. ובאותה המידה ואולי על אחת כמה וכמה, מכשיר של מפסק גרמא שכל פעולתו היא בצורה מסודרת ומתוכננת ומשתמשים במכשיר זה כפעולה רגילה מפסק רגיל לכל דבר נחשב כמלך את מחשבת הן מבחינה תכנונית והן מבחינה פוליטית ולכן במידה שתוצאת הפעולה היא מלאכה דאורייתא הרי הוא חייב

אולם לשיטתו יש גם דרך היתר:

...לפי שיטה זו אפשר לתכנן בתכנון פשוט יחסים מפסק גרמא שכל פעולתו של האדם היא בצורה שסוגר ופותח מעגל כאשר לא זורם בו זרם חשמלי במעגל אלא החשמל לסופו לבוא ע"י שיעון שבת ומפסק גרמא זו יהיה מותר להשתמש בו.... וישאל השואל מה הועילו חכמים בתקנתם אם נשתמש במתקן של מפסק גרמא של המכון אחרי שקבענו שאין הבדל בין מפסק זה לכל מפסק אחר ? התשובה היא אמנם אין הבדל ביניהם כל זמן שכבר זורם במעגל זרם למשל הכבל מתמלא מטען חשמלי וחסימת האור מאפשרת למלות את הכבל בסגירת מעגל כמו שהסברנו לעיל שמפסק שעשוי בתכנון מראש סגירת או פתיחת או על ידי חסימת פולסי אור הוא מלאכת מחשבת ונחשב כמעסיק אבל מפסק גרמא מתוקן שמתואר הרי שעל אף שסוגר מעגל חשמלי ונחשב כמעשה אין במעגל בכלל הספק חשמלי ולעניין סגירת מעגל לא עשה בזה שום דבר והוא גרמא מותרת, ובדיוק כמו שמובא בגמרא של חסימה בפני הדליקה על ידי כלים מלאים מים....

תחומין ב' מאמר פרו' זאב לב ז"ל

בשני המכשירים נשאלה מרכזית; המכשירים מורכבים מחלקים שונים, ופעולת הגרמא נעשתה בחלק מן המכשיר בדרך של גרמא המותרת בשבת ויו"ט במקרה חיוני, או על ידי כח שני או שלילי. השאלה היא, איפוא, האם יש להתייחס לפעולת האדם רק על החלק המסוים הזה ולכן זה מעשה מותר, או שמא אין לנו להתייחס לכל חלק בנפרד ולכל יחידה כאילו היא עצמאית אלא רק למכשיר כמכלול וכיחידה אחת שלמה. כתוצאה מפעולת האדם אירע משהו ואפשר לומר שאין זו פעולת גרמא, אלא כמעשה ממש כי התוצאה היא מתוכננת ושמא יש כאן מלאכת מחשבת, וצ"ע.

הרב ד"ר משה טנדלר זצ"ל – חתנו של הגרמ"פ זצ"ל

ע"י שינוי ואגב אורחא, נכון לציין, שפסקו של מו"ח שליט"א, שמסרב לכל העצות שמיוסדים על מכשירים אוטומטיים, מכוון לשיטתו של הרמב"ם בדין מלאכה הנעשית מאליה בשבת. דמסירת מונע ואי-פעולת האדם אינם טובים מעשיית הפעולה בערב שבת. ובפירוש הרמב"ם על מס' שבת שנדפס בשנת ת"ש בירחון „סיני" ע"י פרופ' אסף ז"ל עם הערות מרב איסר זלמן מלצר זצ"ל כתוב על המשנה (שבת יז ע"ב), וז"ל — „משום הכי הניח בית הלל (לשרות דיו וסמנים בע"ש ונגמרין בשבת), שאומרים שכבר נעשה מלאכה קודם שבת, אבל אילו סברו ב"ה כי עדיין לא נעשית המלאכה, לא היו מתירין עשיית המלאכה בשבת כלל", עכ"ל.

ור' איסר זלמן מלצר מביא מקור לזה מן הירושלמי, שאמרו בטעם איסור נתינת חיטים לריחיים בערב שבת, „משום שלא הותחל בכל חטה וחטה, וכן אמרו בטעם שלא יקוב שפופרת של ביצה וימלאנה שמן, מפני שלא התחיל בכל טיפה וטיפה", וא"כ „מפסיק גרמא" ודאי נשאר איסור דרבנן, שאין לו מקום אלא בבית-חולים וכדומה.

כותר: יומן של רופא בבית חולים בשבת: הלכה למעשה מחבר: הרב משה דוד טנדלר
כתב עת: תורה שבעל פה כד, נה - סא

** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרויקט השו"ת - אוניברסיטת בר-אילן